

F I S K E B R Y G G E N

Oslo havn — oprinnelsen til byen — og den røde tråd gjennem hele dens liv, har enda ikke fått sin historie skrevet. Ventende på den skal vi nu skildre et av havnens underbruk, dens enfant terrible, Fiskehavnen.

Fiske- og vedskøitene har selvfølgelig helt fra byens anlegg hatt sitt bestemte tilhold, nemlig inne i kroken syd for Rådhusgaten og den søndre brygge, hvor sjøen helt til ca. 1700 gikk næsten op til Dronningens gate. Det har vært primitive greier. Ikke engang med datidens beskjedne krav gjorde den skjell for navnet havn, men kaltes rett og slett «Fiskehullet».

I en fortegnelse over sjøbodene fra 1709 beskrives dette strøk således: «Ellers var bestaaende bagenfor Saltboden op ad Byen til udi det s. k. Fiskehul endel Søeboder af hvilke nogle faa var af den Beskaffenhed at der kunde legges til med smaa Jagter og Skuder at lade Brendeved og desliges».

«Hullet» mellem Dronningens gate og Rådhusgaten blir så etterhvert under hele 1700-tallet mere og mere utfyldt. Først er det lagmann og konferensråd Peter Vogt som i 1720 kjøper en gård her inntil vicestattholder Krags. Han begynner å utfylle for å anlegge have og visstnok lasteplass. Anlegget blir så i siste halvdel av 1700-årene overtatt og betydelig utvidet av kancelliråd Mogens Larsen Monsen, som bodde i det senere — nu nedbrente — Victoria hotell. Utfyllingen blir altså med tiden meget stor, og fiskeskøitene fortengtes mere og mere.

At alle småbåtene trengte bedre havneforhold var oplagt, men dessverre blev saken grepst ganske forkjært an. Man skulde gjøre det så altfor godt og flott, og gikk i gang med et anlegg som etter datidens forhold må betraktes som ganske imponerende, men som endte med en dundrende fiasko.

Efter den store bryggebranden i 1708 blir der foretatt ganske radikale omreguleringer av havnen. Hovedtanken går ut på, at der mellem sjø-

bodene og bebyggelsen på den øvre siden av Store Strandgate skulde være et 134 alen bredt ubebygget område.

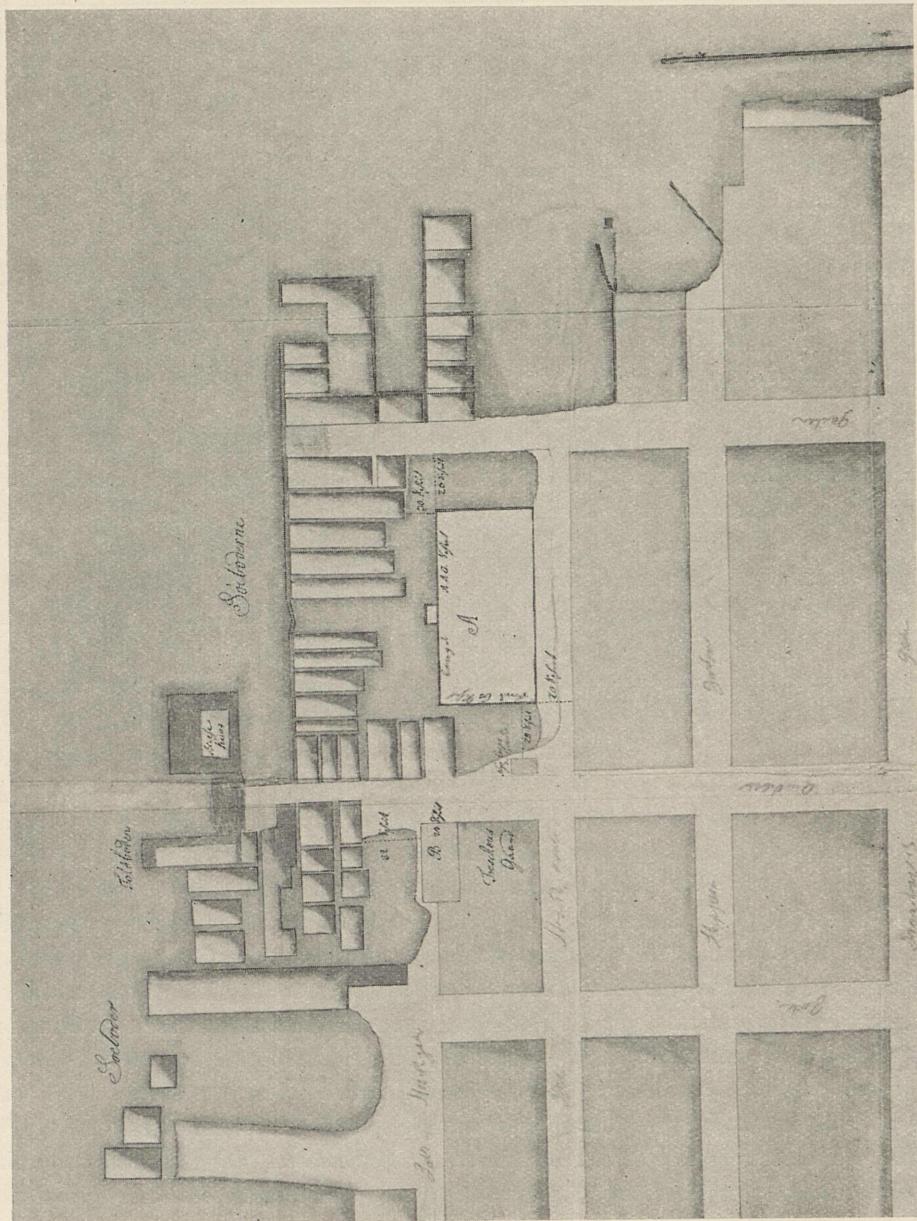
Denne bestemmelse blir dog straks overtrådt, idet admiraltetsråd Gerhard Treschow tross magistratens høilydte protest i 1710 opfører den staselige murgård, som står der den dag idag (Fred. Olsens kontorer). Men området mellem de nordre og søndre brygger, respektive Tollbodgaten og Rådhusgatens forlengelse, blir liggende ubebygget, så nær som den lille tollbodvakten.

I 1724 får prokurator Søren Løchstør, som eide hjørnet hvor senere den såkalte Thomsegård lå, nemlig Tollbodgaten 4, tillatelse til å utfylle denne sumpige og morassige tomt som ikke er til nogen nytte for byen. Løchstør har påtatt sig det meget kostbare og besværlige arbeide å innpele den og der anlegge en have. Han lover å betale 30 rd. til det nye fattighus og løkkeskatt når anlegget blir ferdig. Hvorledes anlegget «A» er tenkt sees best av det her gjengitte kart som stattholder Wibe lot opta. (På dette kart er også avmerket «B», tomten for Olaf Simenses nedrevne bygning som omhandles i Gudrun Natruds artikkel i St. Hallvard b. 6, side 53).

Naboene er ikke sene med å protestere mot anlegget. De frykter for at deres avløpsrenner skal tilstoppes, men byretten gir kjennelse for at det slett ikke blir tilfelle. Nei, det er ene og alene naboen Hans Froms misunnelse som er drivfjæren. Han ergrer sig nemlig over at han ikke selv har funnet på å anlegge en slik have, sier magistraten.

From, som tydelig slett ikke svarer til sitt navn, setter både overhofretten, stiftamtmannen, stattholderen og kongen i bevegelse. Han får støtte av stattholderen, Ditlef Wibe, som synes det er høist risikabelt å overdra dette centrale område til private, især på grunn av ildsfaren. Tomtebrevet og byrettsdommen blir ophevet, men Løchstør gir sig ikke. Et par år senere søker han «Byens Commision» om tomten. Han vil nu beklæ bolverket med mur, benytte «spanske rytttere» til stakitt og «vilde besætte runden omkring med vilde trær, ikke allene til en Ziir for Byen, men end og til en beskermelse for Branden.» Han får etter avslag. (Alle rede i 1680-årene planter general Cicignon av samme grunn alléer langs-etter Sjøgaten i Trondheim.)

Det er rart å tenke sig hvorledes dette strøk vilde sett ut, hvis ikke

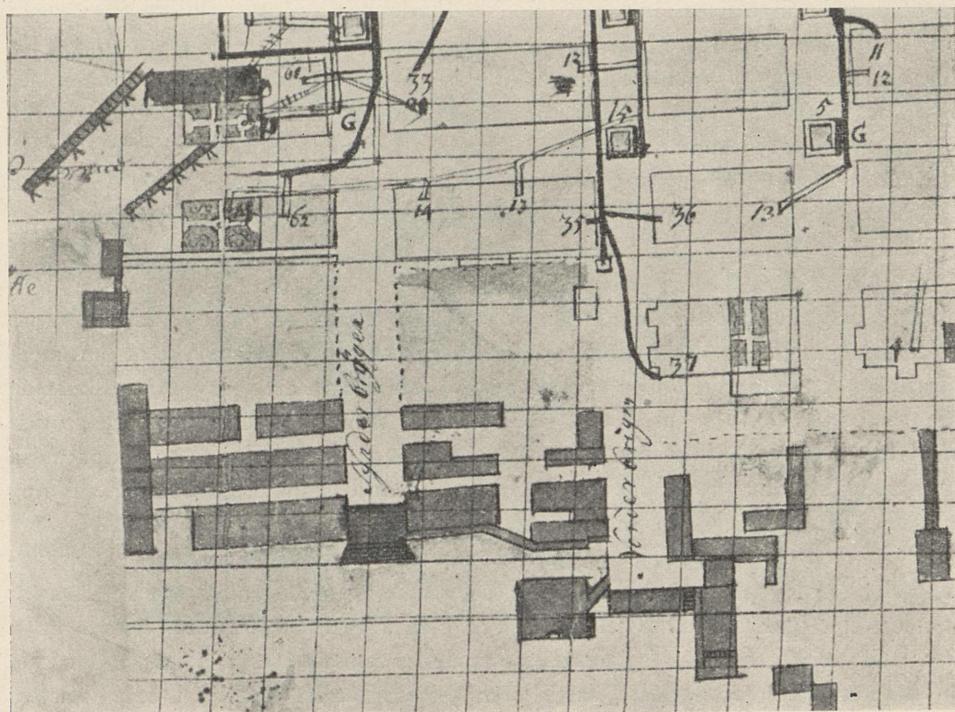

Havnen 1724 med Lechstors planlagte anlegg.

Løchstør hadde hatt en antagonist i naboskapet og tomten var forblitt i privateie. Selvfølgelig var vel servitutten blitt hevet eller gjort imaginær likesom villaklausuler o. l. og strøket nu bebygget med høie leiekaserner.

Tomten blir altså stadig liggende som en halvopfylt sump, hvori byens avløpsrenner munner ut. Et moderne menneske kan neppe tenke sig hvor følt der så ut og hvor det stinket.

General Rappe, som kjøpte den ulovlige gården etter Treschow, har ikke likt dette naboskapet, og da han så blir stiftamtmann legger han planer om å bruke sin makt til å få ryddet op her, og beslutter å anlegge en fiskehavn. Planen er dog slett ikke ny. Allerede Hans From er inne på tanken om her å anlegge en «pier canal eller rende hvor igjennem smaa Fartøyer for at losse og lade kunde indløbe». Om Rappes tiltak finnes det næsten intet i arkivene, da hverken magistraten, havnekommisjonen eller nogen annen myndighet blev tatt med på råd og heller ikke får det ringeste med saken å gjøre. Hvorledes kunde dette gå for sig? Hvem skulde betale anlegget? Kunde man ta penger fra havnekassen eller bykassen uten å forhandle med disse myndigheter, eller kanskje staten var flott og punget ut? Nei, man kan være trygg. Rappe fant ut en meget sinnrik måte å finansiere anlegget på. Han begynte å gå byens næringsdrivende etter i sommene. Hadde de alle sine papirer i orden? Nei, på ingen måte. Friedrich Clausen var visstnok bysbarn, men han hadde tatt borgerskap på Moss og for et år siden plutselig begynt forretning i Christiania ganske ulovlig. Hvis han imidlertid erla 100 rd. til byens beste, skulde han få kongelig bevilling. Laers Braag hadde borgerskap som høker, men drev som kjøbmann. Mot 100 rd. til byens beste og 100 lass kampesten til Fisketorvets brolegning fikk han kongelig bevilling til tross for, at han stod under tiltale for tollsvik. Billedhugger Nicolai Larsen Borg hadde på sine gamle dager ikke kunnet greie sig med billedhuggeri — øinene var for dårlige — og i 20 år drevet en liten småhandel i sin gård i Grænsen. Også denne gamling måtte legge 100 rd. på bordet og blev dessuten tilpliktet å flytte inn til selve byen. 100 riksdaler var ingen liten sum for en almindelig mann, det var en hel formue. Hele dette havneanlegg kostet 1 200 rd. Av disse hadde Mathias Brandt måttet yde $\frac{1}{3}$ for å få sitt borgerskap, men hvad galt han har gjort har

Havnen. Del av kartet fra 1733.

jeg ikke kunnet opdage. På denne måte lyktes det Rappe å skrape sammen de fornødne penger, som ikke blev innbetalt til bykassen, men til kjøbmann Iver Eliesen og skulle brukes efter stiftets nærmere bestemmelse, altså til Fiskehavnen.

Havneanlegget ser klart og greit ut på kartet. Likesom det Løchstør'ske anlegg er plassen her oppfylt og landfast mot Store Strandgate og på de øvrige tre sider omgitt av kanaler. Disse står så i forbindelse med Bjørviken ved en renne ut mellom sjøbodene. Over denne rennen går en vindebro som forbindelse mellom sjøbodene. (Her var en yndet promenadeplass.) Fiskeskøitene skulle jo her inne ligge trygt og godt og torvet ualmindelig centralt til for fiskehåndelen.

Arbeidet utføres av vanninspektør Christen Paulsen under opsyn av den

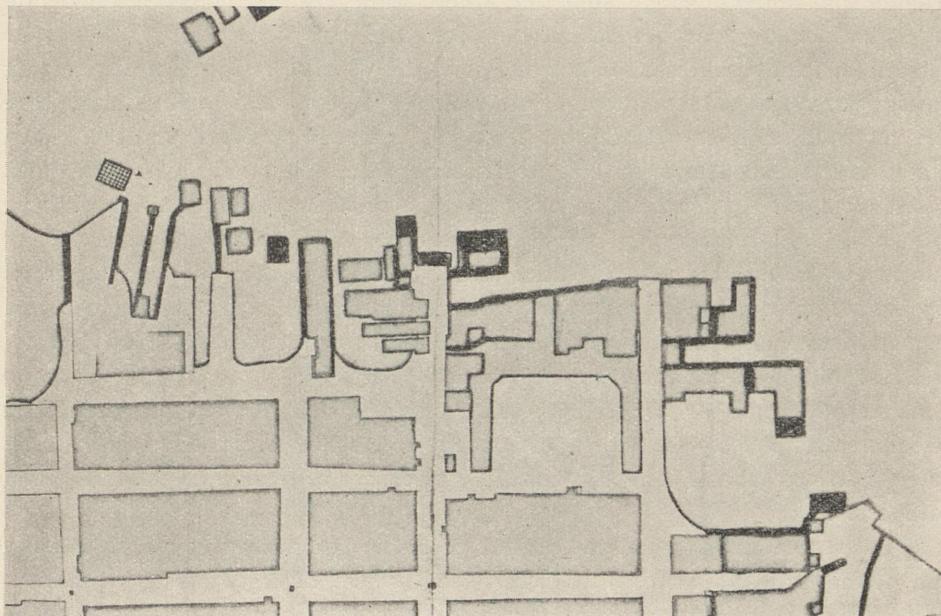
ansette ingeniørofficer løitnant G. M. Døderlein, så alt skulde jo være i den skjønneste orden. Nå, det er jo som arkitekt og som grunnlegger av den matematiske — senere krigs-skolen — Døderlein vant sin berømmelse, og hans kvalifikasjoner som havnebygger kan for den saks skyld være aldri så mangelfulle. Arbeidet går sin gang. I februar 1747 skriver Rappe, at innpelingen er ferdig og nu skal utfylles, og da borgerne får dette fine torv uten nogen omkostninger, bør de kjøre dit all fyll fra byggearbeider o. l. Ikke engang dette synes imidlertid borgerne videre lystne til, og i 1749 får magistraten en ny skrivelse:

«Da det nu allerede med den Moratzige Sump og øde plads ved Søebodene, som til et Fiske Torf er dessineret saavit er avanseret at den mest rundt omkring med Planke Værk og indheigninger er forsynt, og Canalen saa dyb opgravet at jagter og baader igennem den kand inbringes, uden at dette arbeide har været byen til ringeste shillings udgift, og bekostning, saa omskiønt en hver Byens Indvaaner kand øjensiunlig see og skiønne at dene Plads naar den tilfulde er bleven opfyldt vil være Byen til Lystre og stor Nutte. Isærdeleshed om nogen Ilder ved øe Bodene skulle antendes, da der paa den Plads kunde bringes sprøiter med øvrige Brandt redskab og bedre komme til at slukke ilden, og mange andre fordele, maa jeg dog med misshag fornemme hvorledes indvaanerne ikke lader sig mindste assistance til dette torvs complete istandsettelse. Der er endnu ikke forlanget eller paaladet videre, end at indvaanerne paa denne plads skulle henkjøre fyld. Men ikke engang det er blit adlytt.»

De som kjører fyll til andre steder vil bli straffet, og byen må så bekoste torvet opfylt.

Rappe har vært meget stolt over sitt anlegg, og tross det ikke var ferdig blev det forevist ved kongebesøket i 1749 og omtales i flere beretninger herfra.

Men byen synes tydelig ikke å ha delt Rappes begeistring, for han har såvidt 1ste oktober 1750 tatt høitidelig avskjed med byen og som Over President dratt til Kjøbenhavn, før pipen får en annen lyd. Havnekommisjonen meddeler magistraten, at det er å frykte, at Fisketorvet med tiden vil skade havnen, hvis det ikke jo før jo heller blir gjort noget for at den med sine bord- og peleverker blir holdt i upåklagelig stand. Kommisjonen fralegger sig alt ansvar. Den kan intet annet gjøre enn å gi

Havnen; del av kart fra ca. 1750 med det Rappe'ske Fisketorv.

meddelelse om forholdet. Magistraten skynder sig å bedyre sin uskyld, «Fiskehavnen er ikke anlagt på byens bekostning, men paa Stiftamtmandens ordre». Intet hadde passert Rådstuen, og vedlikeholdet angikk ikke byen.

Der opstår så en heftig strid mellem havnekommisjonen og magistratens flertall. President Feddersen, som også er formann i havnekommisjonen og fører dens ord, er ikke nådig mot sine kolleger i magistraten. Man henvender sig så til vicedømmeren for å få tvisten løst, men det er ikke lett. Havnekommisjonen kan ved loven bevise at den ikke har nogen skyld, havnekassens midler kan ikke brukes her. På den annen side er det vanskelig å pålegge byen omkostningene, hvis dens autoriteter nekter.

Men vicedømmeren Benzon synes, «da dette Torv ansees tienligt for byen deels udi paa kommende Ildsvaade og deels for baader med Fisk,

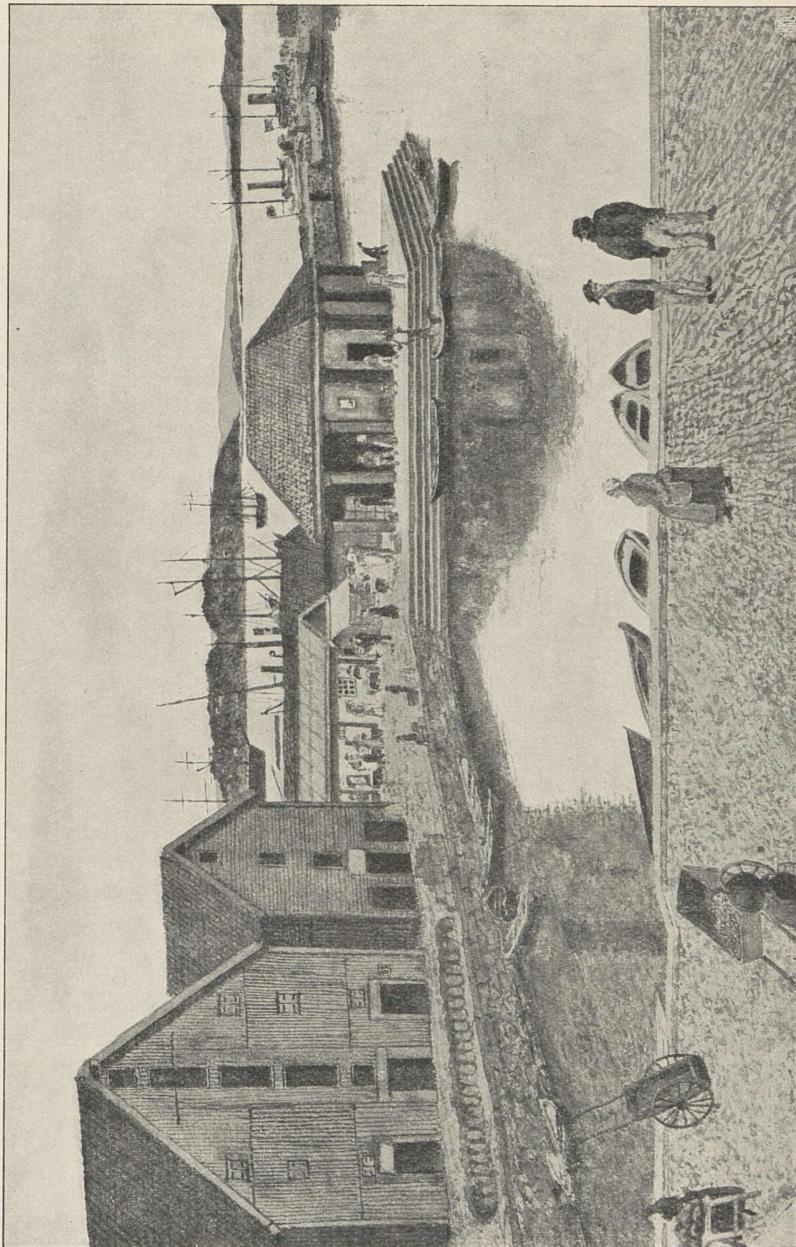
brænde og andet deslige som der kunde anlægge», at magistraten og de 12 menn alvorlig bør drøfte om de ikke kan finne en ordning. Der blir utnevnt en undersøkelseskommisjon, som får et vidtløftig og noe fastsatt arbeidsprogram. Denne kommisjon kommer ikke til enighet. Endel tror nok at plassen kan settes i stand og vil holde til peleverket råtnær, men Claus Hauk er overbevist om, at reparasjonen ikke kan bli av varighet, hvis torvet skal tilstrekkelig opfylles og kanalene opmudres, hvilket er nødvendig hvis jakter og båter skal kunne gå til den innerste del av kanalene. Peleverket vil da ikke kunne stå — jordtrykket og telen vil bryte det sønder og fyllmassene falle ut i kanalene. Hvorledes det enn er med denne sak, så holder i allfall byen på at havnekassen skal betale, men havnekommisjonen nekter bestemt.

På disse premisser tør Benzon ikke ta nogen avgjørelse, og saken blir stående i stampe. Byen betaler de 95 rd., 3 ort og 6 skilling som Eliesen ifølge hans regnskap har til gode, Rappes stolte verk blir således aldri fullbyrdet.

Ti år senere hører man om at der er satt i gang anlegg av et nytt torv, men denne gang på søndre siden av den Søndre brygge ved Sadelmakerhullet, altså i nærheten av det gamle Fiskehull. Sannsynligvis har fiskeskøitene hele tiden holdt til på disse kanter og kun flyttet lenger ut etter som strandlinjen ved Vogts og senere Monsens opfyllinger blev dratt lenger ut.

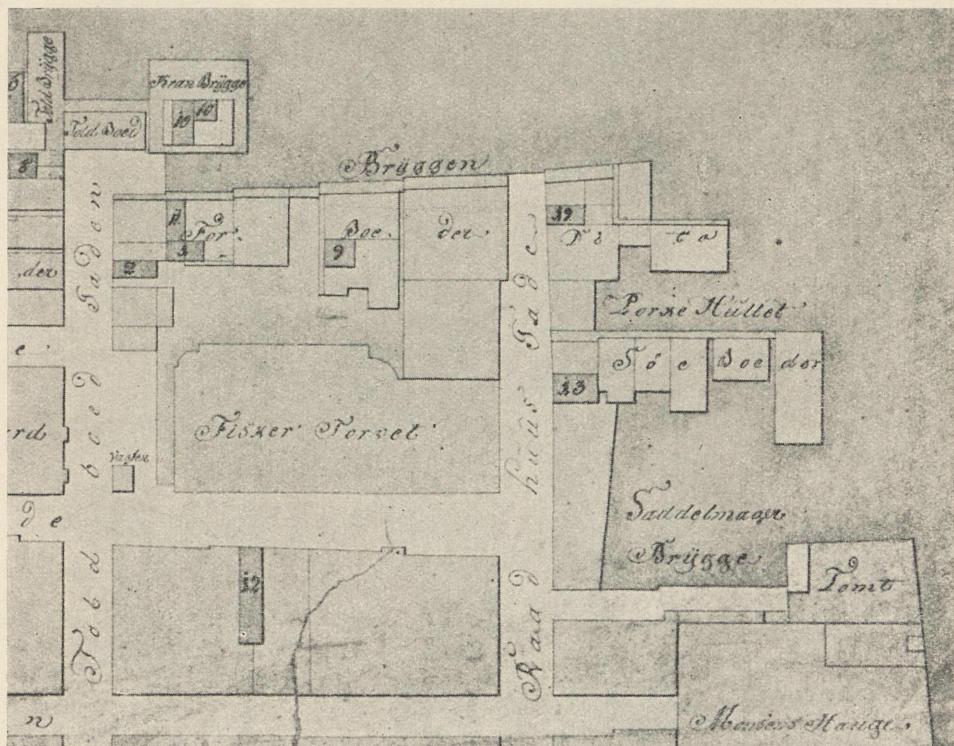
Arrangementet her var meget primitivt. Det var først i 1830-årene ved auksjonsfondets hjelp at området ble utvidet og at man opførte en fiskehall. Endel ytterligere utvidelser ble foretatt i 1880-årene. I 1905 ble der anlagt en ny fiskehavn og fiskehall på Vippetangen, og fiskeskøitene måtte nu, etterat de i 280 år hadde holdt til i «Hullet», om enn meget nødig, forlate sin gamle plass. (Fiskehullets navn ble i begynnelsen av 1700-årene forandret til Sadelmakerhullet etter sadelmaker Oluf Christensen, som i den tid her hadde et meget kjent bevertningssted).

Op gjennem årene hører man ofte om det nu såkalte gamle Fisketorv. Det brukes visstnok delvis som oplagsplass, men er for største delen ubenyttet. Det er sumpig og uryddig og alt annet enn til pryd for byen. Av og til vil folk leie det, og i 1776 er Carsten Anker meget ivrig for å få det overlatt til Glasmagasinet. Men da dette forutsatte bebyggelse

Den forrige Fiskebrygge ved Sadelmagerhullet omkr. 1890. Tegn. av Statsråd Helliesen.

Fiskebryggen.

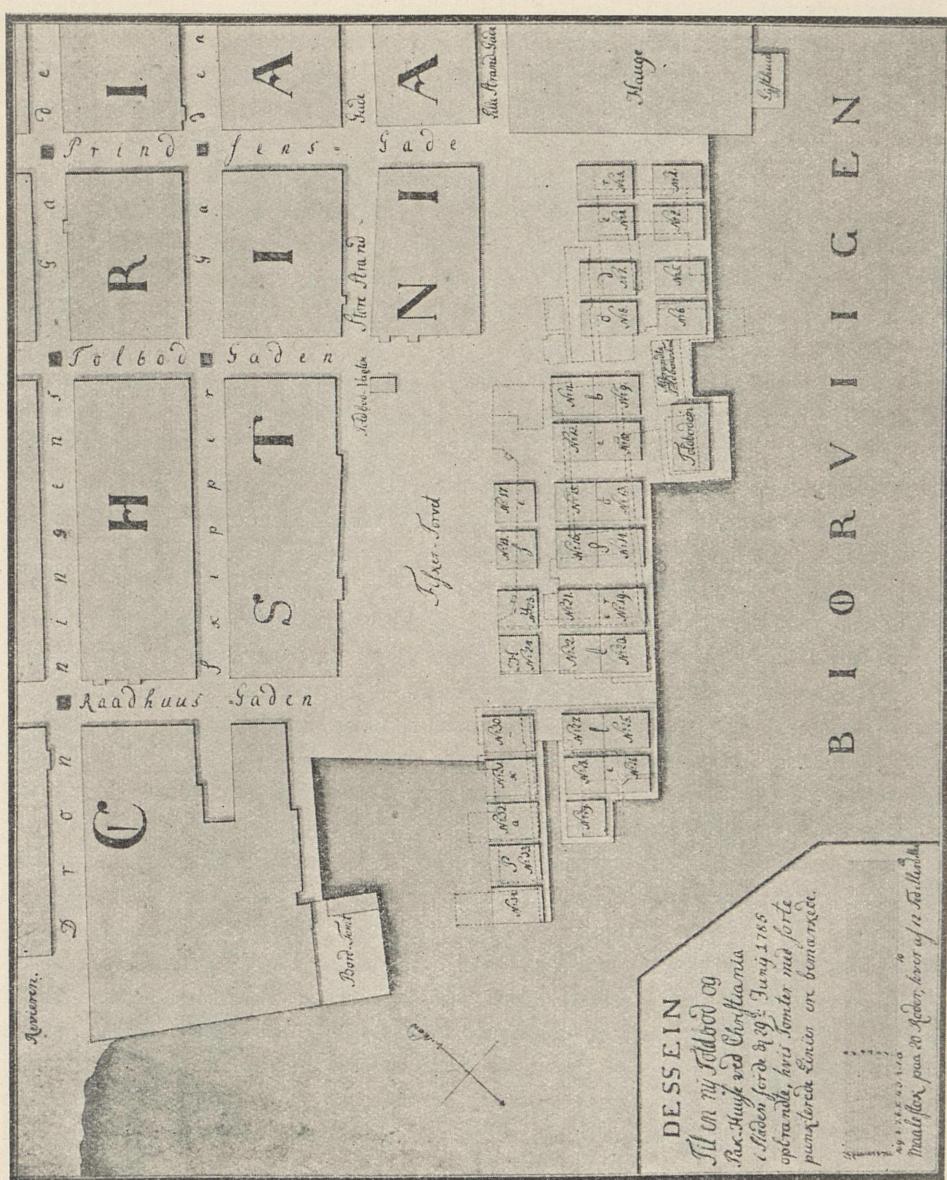

Havnen ved bryggelunden 1785. Del av hofbygmester Kirkerups kart.

av torvet, satte borgerrepresentantene sig bestemt imot det på grunn av ildsfaren.

Forslag om å gjenfylle kanalene dukker op med jevne mellemrum. Torvet er «saa langt fra til naagen Zirat eller nytte at det meget meere vanholder byen, exponerer børn og drukne folk for at falde i gravene og helst om sommeren incommoderer med stank». Det kan aldri bli benyttet til sin oprindelige bestemmelse, så kanalen, som nu er opfylt med stinkende «Dynd», bør igjenfylles, skriver magistraten i 1771. Fem år efter er det byens representanter som kommer med samme forslag. Næste gang etter magistraten, men med en ganske ny motivering.

Fiskebryggen.

Det vedtatte forslag til havnens omregulering efter branden 1785.

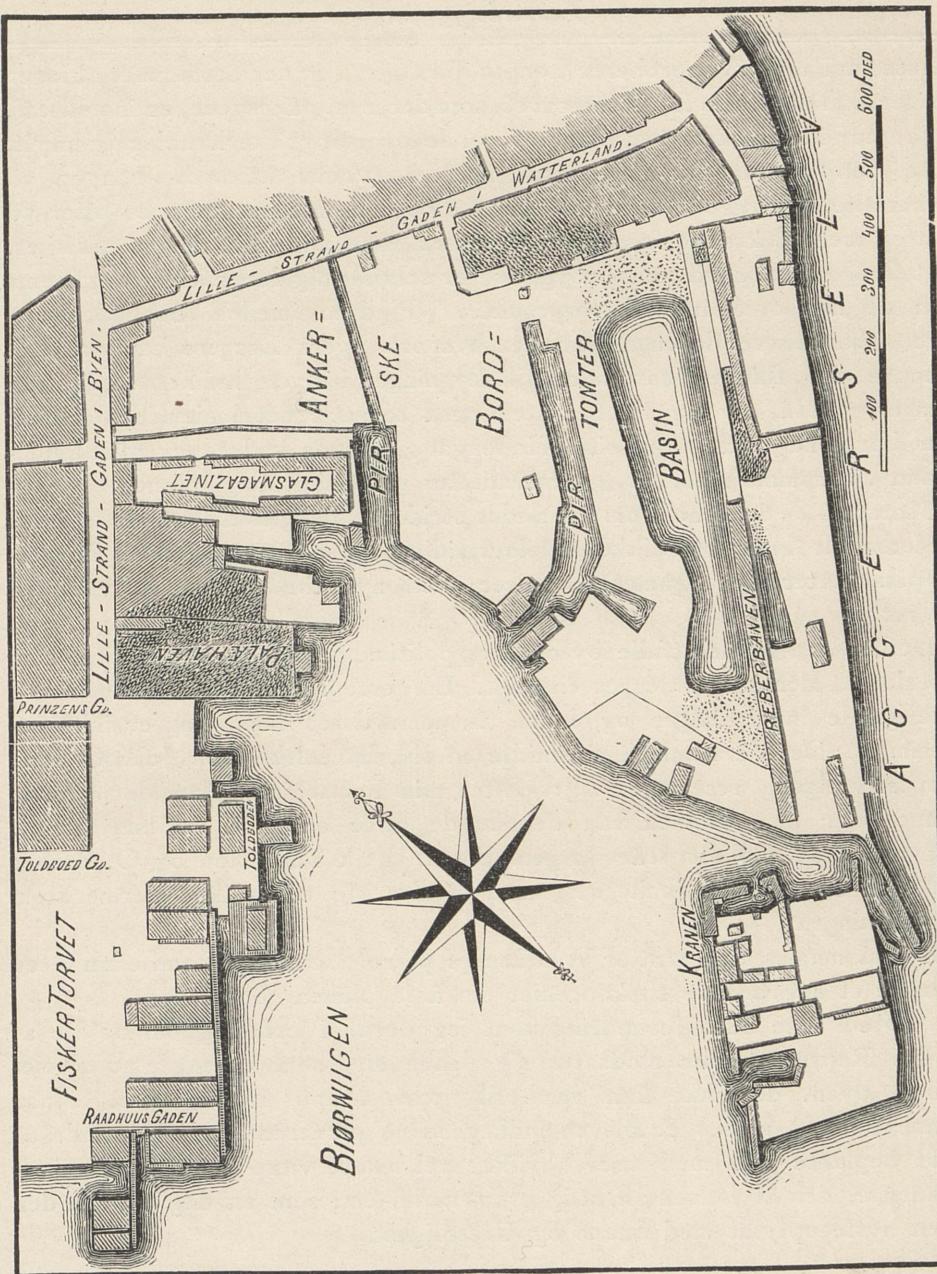
Argumentene, som nutildags er så liketil, var på den tid høist sjeldne. Man skylder på trafikkvenskeligheter. »De 2de adkomster for losning og bortførelse af alle varer ved Toldboden og Søndre Brygge er saa aldeles trange og indknibne at naar fornemlig ved Færdens første aabning, endel fartøyer ligger under losning, den meget sinkes og opholdes derved at i kuns få Vogne kan have plads.» Der opstår ofte uorden og klammerier. Om man nu lot kanalene ved siden av Fisketorvet igjenfylles, torvet planeres og stensesetts samt bygde en bro fra vindelbroen — som tydelig enda eksisterer — over den østre kanalen, da vilde den rummelige og betydelige plass som nu kun er til «Vanziir» bli til nytte for byen. Broen blir bygget, men kanalene blir igjen.

I 1782 er det stiftamtmannen som vil ha igjenfylt den søndre kanalen mellem det gamle og nye Fisketorv, hvilket ifølge Kirkerups kart også blir gjort.

I 1785 er Glasmagasinets etter ute efter tomten. Men så kommer den store bryggebranden, som man antok skyldtes nogen av Glasmagasinets råstoffoplagn. Det var derfor ikke tale om at de fikk tomten, og året efter bygget de der hvor Østbanen nu står.

Efter bryggebranden blir der gjort op en nøiaktig plan for omregulering av havnen. Her er selvfølgelig Fisketorvets kanaler tenkt igjenfylt og det hele planert — stadig uten bebyggelse. Det tar dog tid — først i 90-årene begynner man alvorlig å drøfte saken, og finner endelig en løsning på vanskelighetene. Magistraten skriver:

«I mange tider har man haft det ønske at det saakalte Fisker-Torv bag ved Søeboderne kunde blive opfyldt og planeret, da det i den Stand det nu befindes er til megen Vanziir for Byen, men formeedels den betydelige bekosten, man har frygtet for ville udfordres, er arbeidet aldrig bleven iværksat. En beqvem anledning hertil har der imod denne Sommer frembudet sig, da ejerne af de langs hen ad søndre Brygge beliggende Søeboder, De Hr. Collett, Mægler Lie, Cancellieraad Monsen, Adam Steen og Paul Thrane tilsammen formodet at blive enige om saavel ovenmeldte Fisketorvs Opfyldning og Istandsættelse, som de derfra gaaende og i mellem Søeboderne omlæggende nye Nordre og Søndre gade med deres tilhørende Broer til søen» etc., samt det fremtidige vedlikehold, alt imot å få opkræve ringepenger og bryggeleje.

Kart fra den indre havn.

1ste juni i 1793 approberer kongen forslaget, og der bestemmes at ingen penger skal utbetales før Fisketorvet, som det mest påkrevede, er istandsatt.

Ja, nu blir Fisketorvet planert og alle de Rappe'ske kanaler igjenfylt. Men den næsten 100-årige strid er ikke avblåst hermed. I 1799 vil Generalitetet bygge et ridehus her. Borgerrepresentantene er etter på pletten med et kraftig forsvar for plassen, som var blitt dem meget kjær. Det kongelige forbud mot bebyggelse er selvfølgelig deres første argument, men de har også andre beveggrunner. «Pladsen imellem Søebodene og Byens huuse ere de eneste Stæder hvorpaa byens Borgere kan opkjøre, tilhugge og afbinde Materialer til Bygninger i Byen hvilket daglig kan erfares.» (Nå, av og til benyttes også torvet i dette øiemed). Hertil kan borgerne også kjøre sitt «Habengut», hvis de ved en eventuell ildebrand må rømme sine hus. Generalitetet må derfor oppgi planen.

Morsomt er det å høre om hvorledes striden endelig avblåses. Der reises et kulturelt krav som ikke er lovstridig, og da nyttet ikke borgerkapets materielle argumenter lenger, den nye tid og dens krav tar ut sin rett.

Det er den fortjenstfulle byfoged og politimester Jacob Wulfsberg, som foreslår at der skal anlegges en park. Borgerrepresentantene kommer med sine gamle innvendinger og endel til, men deres innstilling er ikke enstemmig. De har nemlig i sin midte en slik haveelsker som John Collett, som selvfølgelig reserverer sig: «Efter min Formening burde der plantes Linne trær paa Platzen saa det kunde blive en zirlig spatser gang». Sammen med Collett står Jørgen Pløen. Erik Thurmann og O. Berner vil også ha plassen innhegnet, men uttaler sig ellers ikke nærmere om beplantningen.

Da så magistraten støtter Wulfsbergs planer, sender stiftamtmann Grev Moltke et andragende til kancelliet om å få planen godkjent:

«Med ikke lidet forundring kom jeg deraf i erfaring om at 8te af Byens Representanter modsatte sig denne zir, som jeg søger at tilvejebringe byen, der ikke kan være til nogen Mands fornærmelse. Naar denne Tomt saaledes er bleven indhegned og planered har jeg i sinde at lade beplante den med trær, hvilket vel maate være behagligt for indvaarerne, der at faa en offentlig promenade, end som nu daglig at se den uden nytte opfyldt med Snaus og Ureenlighed.»

Kancelliet er ikke sen med å approbere forslaget, og Wulfsberg går energisk i gang med arbeidet. Tegninger dertil hadde havnedirektør I. C. Smith utført. Havearbeidet hadde gartner Balle hånd om.

I 1805 brukes 150 rd. til planering og innhegning og i de følgende år hele 700 rd. til haveanlegget; ikke mindre enn 303 lindetrær hentedes fra Holland. Det var tidligere uhørte poster i byens regnskap.

Næsten akkurat 100 år etter den store bryggebrand i 1708, da området blev lagt øde, blir det bragt i orden og byen får sin første offentlige park — en merkedag i byens historie. Om søndagene gikk byens borgere hernald i «Grønningen» som den kaltes, og hørte på militärmusikken, som spilte utenfor Byens Vagt.

Wulfsberg var ikke heldig med sine treplantninger, idet trærne døde ut. Imidlertid hadde byen nu fått en kulturinstitusjon — Selskabet for Christiania Byes Vel — som med iver tok sig av slike ting. Parkens vedlikehold blir overdratt til dette selskap, og gartner Mikkel sendes ut til Asker, man holder nemlig på at her nu skal plantes norske trær. Fra markene omkring Skaugum og Prestegården samler han 250 unge trær, som plantes på byens «offentlige Haugeplats» istedenfor de utdødde lindetrær.

Likesom det næste store parkanlegg nede i byen — Studenterlunden — har heller ikke dette fått stå urørt. Allerede i 1826 blev børsen opført midt i parken, så der nu ikke er stort igjen av den.

Arno Berg.